

AMORTİSMAN VE KREDİ SANDIĞI

Yazan : Dr. Mehmet ERTUĞRULOĞLU

I) Amortisman Sandıklarının mahiyeti ve vazifeleri :

Devlet tahvilât piyasasında istikrarın muhafazası âmme kredisi bakımından büyük ehemmiyet arzettiğinden her meemlekette bu piyasaya doğrudan doğruya veya Amortisman Sandıkları gibi kuvvetli kaynaklara malik teşekküllerce kontrol edilmektedir. Tahvil kurlarında zaman zaman vukua gelebilecek anormal temevvüçleri önlemek, Devlet borçlarını piyasadaki müsait şartlardan faydalanmak suretile itfaya ve azaltmaya çalışmak bu teşekküllerin başlıca vazifeleridir.

II) Doktrin :

Amortisman Sandıkları incelenirken âmme borçlarının itfası mevzuunda XVIII nci yüz yılda maruf bir tez ortaya atan Dr. Price'ı hatırlamamak kabil değildir. Bu müellif 1772 de yayınladığı "Millî borç mevzuunun halkın dikkatine vaz'î" adlı eserinde nazariyesinin esaslarını kısaca şöyle izah etmektedir (1).

"Bir Amortisman Fonu, umumiyetle bu tabirden anlaşıldığı veçhile yıllık gelirden ayrılıp bir tarafa konulan ve borçların ödenmesine veya itfasına tahsis edilen bir tasarruf veya fazlalık ifade eder.

Bu fazlalık üç şekilde kullanılabilir:

- 1) Borçları ödeyerek bunların serbest kalan faizlerinin tekrar borç itfasına tahsisi;
- 2) Carî masraflarda harcanması;
- 3) Bu fazlalığı tevlit eden vergilerin ilgası suretile vücuduna nihayet verilmesi.

Doktor Price'e göre Amortisman Fonu birinci şekilde kullanıldığı takdirde devamlı surette tezayüt eden bir kuvvet vazifesi görür. Bu, toprağa atılan ve mahsulü ile mahsulünün mahsulü de zer edilen bir tohuma benzetilmektedir. Bu suretle devam edildiği takdirde zamanla bir memleketi besleyebilecek miktarda artış sağlanması mümkündür.

(1) Selected Readings In Public Finance By. Charles J. Bullock sahife 533.

Fon ikinci şekilde kullanılırsa bir artış sağlayamaz. Bu takdirde fon, mahsulü istihlâk edilen bir tohum gibidir.

Yukardaki mülâhazayı başka bir şekilde izah etmek lâzım gelirse birinci şekilde fon, mürekkep faizle işleyen bir paradır. İkinci usulde basit faizle gelir sağlamaktadır. Üçüncüsünde ise faiz getirmeyen bir paradır.”

“Mürekkep faiz usulüyle işletilen bir para bidayette az bir artış kaydeder. Fakat artış temposu gittikçe hızlanarak her türlü tahayyül kudretini geride bırakacak bir sür'at iktisap eder.”

Dr. price bu mülâhazalardan şu neticeye varmaktadır:

“Bir millet, borçlarının faiz nisbetlerine müsavi ve hatta daha yüksek bir faiz nisbeti üzerinden borçlanmak suretile ve seneden seneye yalnız borçlarının faizini ödemeğe yetecek kadar bir meblâğ tedarik ederek borçlarını güçlük çekmeden ödeyebilir.”

Bunun bir hayal olduğu ve Dr. Price'in fikirlerinin ciddî bir tenkide tahammülü bulunmadığı 1813 de Aberdeen Üniversitesinde Profesör olan Robert Hamilton tarafından yazılan bir eserde ortaya konulmuş bulunmaktadır.

Mücerret prensipler nazarı dikkate alındığı takdirde mürekkep faizle işletilen cüz'i bir meblâğın uzun bir müddet zarfında hudutsuz artışlar kaydedeceğini bu müellif kabul etmekle beraber tatbikatta kendisi buna imkân görmemektedir. “Fılvaki paranın muayyen bir miktara varmasından sonra ödünç alacakların taleplerinde vukua gelecek azalma ve herhangi bir şekilde prodüktif sermaye olarak yatırılmasındaki imkânsızlık dolayısıyla bu şekilde kullanılmasının bir hududu bulunacağı şüphesizdir. Bunun beşerî ölçülerdeki kararsızlık ve bir çok asırlar birbirini takip eden yedi eminler marifetile yürütülecek aynı sisteme bağlanmakta ki fiilî imkânsızlık dolayısıyla tatbikatı çok dar bir çerçeveye inhisar edecektir.”

Müellif bundan sonra herhangi bir borçlunun alacaklıları tarafından ezici mürabahacılık tedbirleri tatbik edilmemek ve faizleri de muntazaman tediye edilmek şartile borçdan kurtulabilmesi için ödemesi lâzım gelen meblâğın ödünç aldığı miktar ile bu miktarın her bir kısmının istikrazın aktinden itfasına kadar geçen müddet zarfındaki basit faizinden ibaret olduğunu izah ve âmme borçlarında da vaziyetin aynı bulunduğuna işaret etmektedir. Filhakika bu esasa göre bir âmme borçunun ödenmesi için gereken müddetin, gelir fazlası nisbetinin aynı bulunduğu ahvalde hususî bir borçun itfasının gerektirdiği müddetten fazla olmaması icabettiğini ve gelir fazlasının her yıl borçun bir kısmını itfa etmek üzere alacaklılara ödenmesile bir Amortisman Fonuna aktarı-

larak kullanılması arasında bir fark bulunmadığını izah eden Robert Hamilton mevzu bahis gelir fazlalığının Dr. Price tarafından ileri sürülen birinci veya ikinci metoda göre kullanılmasının aynı neticeler tevlit eden muhtelif resmî tertip metodlarından başka bir şey olmadığını misallerle isbat etmektedir.

Konumuz Dr. Price'in nazariyesini incelemekten ibaret olmayıp bu mevzua istitraden temas edilmiş bulunduğundan bu nazariyeye dayanılarak muhtelif memleketlerde tesis edilen Amortisman Sandıklarının muvaffak olmadıklarını söylemekle iktifa edeceğiz.

Gerçekten borçlar hayal mahsulü olan prensiplere istinaden kurulacak müesseselerle değil gayretlerle itfa edilebilir. Carî masraflar dışında sağlanabilecek gelir fazlaları âmme borçunun itfasına imkân veren yeğâne hakiki vasıtaadır. Millî borçların mürekkep faizle işletilen Amortisman Fonlarıyla azaltılmasını derpiş eden plânların bu prensip üzerinde istinad etmedikçe hayatî bir mahiyet arz etmekten ileri geçmiyeceği tecrübe ile anlaşılmiş bulunmaktadır.

III) Tatbikat :

a) Yabancı memleketlerde :

Bu esaslar göz önünde bulundurulmak suretile bu gün modern memleketlerde Amortisman Sandıklarının gerek kaynak ve gerek teşkilât ve selâhiyet bakımından kuvvetli imkânlarla teçhiz edilmeleri ihmal edilmemiştir. Meselâ Belçikada 7. Haziran. 1926 tarihinde âmme borçlarının itfası için teşkil edilen fonun vazifesi, kendisine tahsis olunan kaynakları idare ve konsolide borçları kur'a keşidesi suretile itfa etmektedir. Dahilî, haricî, kısa ve uzun vâdeli borçlarla Belçika Millî Bankası tarafından iskonta edilen Hazine Bonoları da itfaya dahildir. (1)

Fransız Amortisman Sandığının selâhiyetleri daha geniştir (2) 1926 da para buhranı hüküm sürerken Millî Savunma bonosu hamillerine itimat vermek üzere kurulan bu müessese, dalgalı borçları konsolide etmekle görevlendirilmiş ve bazı vergilerin hasılâtı idaresine verilmişti. Bu teşekkül tedricen âmme borçlarının bütün servislerini yapmak vazifesini yüklenmiş bulunmaktadır. Tütün ve kibrit inhisarlarını işletmek kendisine aittir. Bunların ve gayri menkullerin intikalinden alınan ve Sandığa tahsis edilen bazı vergilerin hasılâtı ile birlikte Sandığın Umumî kaynakları da itfaya tahsis olunmaktadır. Devletçe müsadere edilen paralar, bütçe fazlaları, pul emisyonu hasılâtı borçun itfası maksadile ihtiyarî olarak ödenen iştirak hisseleri bu kaynaklara dahildir. Bütçeden

(1) Dr. André Boca: La Caisse autonome d'Amortissement.

(2) Dr. Gaston Gabriel Baby; La Caisse autonome d'Amortissement.

verilen tahsisat bunları tamamlamaktadır. Sandık avans almağa ve tahvil çıkarmağa yetkilidir.

b) Memleketimizde :

Memleketimizde tahvil piyasası gelişmeye başlayınca diğer memleketleri Amortisman Sandığı teşkiline sevk eden aynı lüzum ve zaruretlere bizde de kendisini hissettirdiği gibi icabında elverişli şartlardan faydalanmak suretile yapılacak müdahalelerle borçların itfasını veya azaltılmasını mümkün kılacak bir teşkilâtın sağlayacağı faydalar takdir edildiğinden 1935 yılında bir Amortisman Sandığı kurulmuştur. Bu müessesenin 2794, 3136, 3322 ve 5119 sayılı kanunlarla tasrih edilen başlıca vazifeleri, Devlet borçlarına ait tahvil ve bonoların piyasasını tanzim etmek bu borçları azaltmak veya ortadan kaldırmaktan ibaretti.

IV) Amortisman ve Kredi Sandığı :

Ancak bu suretle kurulan Sandık teşkilât, selâhiyet ve kaynak bakımından zayıf bulunduğu için faaliyeti nisbeten mahdut bir sahaya inhisar ettiğinden bu müesseseyi gereği gibi faaliyete getirmek üzere çalışmalara başlanmış ve uzun tatbikat yılarının ortaya koyduğu noksanlar üzerinde ehemmiyetle durularak yabancı memleketlerdeki emsali müesseselerden de faydalanmak suretile ihtiyaçlara uygun yeni bir müessese kurulması yoluna gidilmiştir. 10/Temmuz/1953 tarihinde yayınlanan 6115 sayılı kanun bu maksadı gerçekleştirmiştir. Fılvaki bu kanun ile eski Sandık ilga edilmiş ve yerine "Amortisman ve Kredi Sandığı" kurulmuştur.

A) Hüviyeti :

Sandık vazifelerinin mahiyeti icabı Maliye Vekâletine bağlıdır. Ancak muamelelerinde lüzumlu elâstikiyetin temini bakımından hususî Hukuk hükümlerine tâbi tutulmuştur. Ticarî usullerle İdare olunur. Muamelelerinde 2490 sayılı artırma eksiltme ve ihâle kanunu ile 1050 sayılı Muhasebei Umumiye kanununa tâbi değildir. Yalnız malları Devlet malı sayılmakta ve bunları ihtilâs edenlerle zimmete geçirenlerin, sui istimal edenlerin veya çalanların Devlet malları ve paraları hakkında işlenen bu gibi suçlara tatbik edilen cezalara çarptırılacağı kanununun birinci maddesinde tasrih edilmektedir.

B) Vazifeleri :

Sandığın vazifeleri 6115 sayılı kanunun ikinci maddesinde gösterilmiştir.

Devlet borçlarının azaltılması, itfası Devlet tahvilât piyasasının tanzimi bunların başında gelmektedir. Bu vazifelerin mütemmimi olarak

Sandık aynı zamanda bu borçları tevhit, tahvil ve tahkim selâhiyetleriyle de teçhiz edilmiştir. Malî piyasada zaman zaman hüküm süren müsait şartlardan faydalanmak suretile hamillerin de muvaffakatile yapılan ve borç tevhidî, vâde uzatması, faiz indirimi ve servis tasarrufu şeklinde tecelli eden bu muameleler bütçeye tahmil edilen tertibat ve masraf yekûnlarını ehemmiyetli surette hafifletecek ve azaltacak bir mahiyet arzettiklerinden, Amortisman Sandıklarının vazifeleri arasında yer almaları gayet tabiidir. Yabancı memleketlerdeki tatbikat da bu merkezdedir.

Borç itfası mevzuunda Sandığa verilen vazife, 6115 sayılı kanunun 2 inci maddesinin A fıkrasına tevfikân "elverişli şartlar"ın mevcudiyeti ile takyit edilmiştir. Gerçekten memleketimizde bu günkü mevzuat ve tatbikatta nazaran Devlet borçlarının normal itfası umumî bütçeye tahsisat konulmak suretile doğrudan doğruya Hazinece yapılmakta olduğundan Sandık ancak kontraktüel itfalar dışında ve müsait şartlardan faydalanmak suretile yapacağı müdahaleler veya anlaşmalarla itfa muamelelerine iştirak edebilir. Bu hususta bağlı olduğu Maliye Vekâletile sıkı iş birliği halinde bulunması gayet tabiidir.

Sandığın 6115 sayılı kanunun ikinci maddesinde tasrih edilen mühim vazifelerinden biri de bazı müesseselerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak üzere ikrazda bulunmasıdır. Sandık bu bakımdan aynı zamanda bir kredi müessesesi mahiyetini de haizdir.

Sandıktan hangi müesseselerin kredi talep edebileceği kanunun 3 ncü maddesinde gösterilmiştir. Bu maddeye göre;

Sanayi, maden, ulaştırma, enerji ve su işleriyle uğraşan veya bu gibi işlerin finansmanına yardım etmekle vazifeli bulunan Devlet idare, müessese teşekküllerinden İcra Vekilleri Heyeti kararile tesbit olunanlar Sandıktan kredi talep edebilirler.

Bahis mevzuu idare, müessese ve teşekküllerin bu sahadaki ihtiyaç noksanları evvelce Hazine kefaletini haiz bonolarla karşılanıyordu. Bu usulün enflasyoncu karakteri malûm olduğundan Amortisman ve Kredi Sandığının takviye edilmiş kaynaklarından bu boşluğu imkân nisbetinde doldurmak üzere istifade edilmesi yerindedir.

Sandıktan kredi talep edilmesinde tesadüfe bırakılmış değildir. Kanun bir kerre Sandığın serbest kalabilecek kaynaklarını sanayi, maden, ulaştırma, enerji ve su işleri gibi yurt kalkınmasında birinci derecede ehemmiyetli mevzulara tevcih etmek istemiştir. Bundan başka kredilerin gelişi güzel tevziini önlemek ve plânlı bir hareketi teşvik maksadile Sandıktan kredi talep edebilecek idare, müessese ve teşekküllerin İcra Vekilleri Heyeti kararile tesbitini şart koymuştur. Sandık ancak bu suretle tesbit edilen müesseselere uzun vâdeli yatırımlarının finansmanı

için ikrazda bulunabilir. Plân ve program fikrinin mantıki bir neticesi olarak da yapılacak ikrazların Maliye Vekâletince tasvibi ve İcra Vekilleri Heyetince tasdiki de şarttır.

Sandığın vereceği krediler imkânlarıyla tahdit edilmiştir.

Yukarıda arzolunan esaslı vazifelerinin ifasını kolaylaştırmak üzere ve mevcutlarının âtil kalmaması için Sandığa bir vazife daha verilmiştir. O da "kendisine tahsis edilen kaynaklardan elde edeceği para ve diğer kıymetleri gayri menkul iktisabı dışında tenmiye etmektir."

C) Kaynakları :

a) Sermaye :

+ Sandığın itibarî sermayesi 250 milyon liradır. Bu miktar şu kısımlardan teşekkül eder :

1) Eski Amortisman Sandığından devralınan sermaye;

2) Bütçe fazlaları;

3) Devlet ve Sandık tahvillerinden zaman aşımına uğrayanların kupon, faiz, ikramiye ve amortisman karşılıkları;

4) 2999 sayılı Bankalar kanununun 41 inci maddesi gereğince Devlete intikal edecek paralarla ayınlar;

5) 2308 sayılı kanun gereğince zaman aşımına uğrayarak Devlete intikal eden faiz, temettü ve ikramiyelerle ortaklıklara ilişkin hisse senetleri ve tahvil bedelleri;

6) Sandığın yıllık safî kârından ihtiyat akçesi ve Sandık memur ve müstahdemlerine verilecek ikramiyeler çıktıktan sonra kalan meblâğlar;

7) Varis bırakmadan vefat edenlerden Hazineye intikal edecek menkul mallar ve kıymetler;

Sandık eski Amortisman Sandığından 37.870.296 liralık sermaye devralmıştır. Bundan başka kendisine karşılıklar namı altında 21.558. 319 liralık diğer bir meblâğ intikal etmiştir. 4

b) Tahvil ihracı :

Sandık, itibarî sermayesinin iki misline kadar tahvil çıkarabilir. İtibarî sermaye miktarı kanunda 250 milyon olarak gösterildiğine göre Sandık 500 milyonluk itibarî resûlmalî temsil edecek miktarda tahvil çıkarmaya yetkilidir.

Bu suretle çıkarılacak istikraz tahvillerinden her tertibin itibarî resûlmalî, itfa müddeti, ihraç fiyatı ve faiz nisbeti Maliye Vekâletinin ve İcra Vekilleri Heyeti kararile, diğer şartları Maliye Vekâletinin muvafakatile Sandık tarafından tesbit olunur.

Tahvil mevzuunda muafiyet meselesi büyük bir önem taşıdığından Sandık tahvilleri Devlet Tahvilleri arasında bu mevzuda eşitlik sağlanmasına itina gösterilmiştir. Filhakika bu tahvillerin ihracına müteallik her türlü ilânlar, muvakkat ve kat'i tahviller ve bunların kuponlarıyla tediyelerine müteallik evrak ve senetler, faiz, ikramiye ve itfa bedelleri ve diğer muameleler istikrazın tamamen itfasına kadar vergi, resim ve kotasyon ücretleri bakımından bu ihraca tekaddüm eden en son Devlet iç istikraz tahvillerinin tabî olduğu hükümlere tabidir.

Bundan başka bu tahvillerin Sandıktan kredi talep edebilecek idare, müessese ve teşekküllerle Umumî ve Mülhak bütçe ile idare edilen daire ve kurumlar ve il özel idareleri ve Belediyelerce yapılacak artırma, eksiltme ve mukavelelerde itibarî kıymetleri üzerinden teminat olarak kabul edileceği 6115 sayılı kanunun 6 nci maddesinde yazılı bulunmaktadır.

Sandık tahvillerinin Devlet tahvili gibi aranılan bir tahvil mahiyetini haiz olması için kanunda başka hükümler de mevcuttur. Meselâ 6115 sayılı kanunun 10 uncu maddesine göre;

Bankalarla ortaklıklar, 2999 sayılı Bankalar kanununun 31 ve 45 nci maddeleriyle Ticaret Kanununun hükümlerine göre ayırmak mecburiyetinde buldukları ihtiyatlara mukabil cüzdanlarında Devlet iç istikraz tahvilleri gibi Amortisman ve Kredi Sandığı tahvilleri de bulundurabilirler.

Sandık Bankalarla ortaklıklardan bu maksatlar için Devlet iç istikraz veya Amortisman ve Kredi Sandığı tahvili isteyenlere bu tahvillerin ihraç kıymetlerine geçmiş günler faizini ilâve etmek suretile satar.

Sandığın tahvilât mevcudu talepleri karşılamaya kâfi gelmediği takdirde tahvil temin edinceye kadar alâkalı banka ve ortaklıklar, mevzu bahis ihtiyaçlarını Amortisman ve Kredi Sandığı namına Merkez Bankasına yatırmaya mecburdurlar.

Bu tevdiata en son çıkan Devlet Tahvillerinin faizi tatbik edilir.

Devlet iç istikraz veya Amortisman ve Kredi Sandığı tahvili buldurmaya mecbur bulunanların tahvillerinin nakde çevrilmesi icabettiği hallerde Banka, ortaklık ve teşekküller, bunları borsaya arz edebilecekleri gibi Amortisman ve Kredi Sandığı tarafından alınmasını da isteyebilirler.

Bu takdirde Sandık sözü geçen tahvilleri, ihraç bedeline geçmiş günler faizini ilâve etmek suretile satın alır.

12 nci madde , 4060 sayılı kanunun 2 nci maddesiyle bazı tekaüt sandıklarına tahmil edilen mükellefiyeti Amortisman ve Kredi Sandığı tahvilleri lehine tadil eylemektedir. Şöyleki;

4060 sayılı kanunun 2 nci maddesi, Umumî veya Mülhak bütçe ile idare edilen dairelere, hususî idare ve belediyelere ve sermayesi bunlar tarafından temin olunan mütedavil sermayeli teşekküllere ve 3659 sayılı kanuna tâbi müesseselere ve imtiyazlı şirketlere ait tekaüt Sandıkları veya tekaüt yardım sandıklarının normal kasa ihtiyaçları dışındaki fazla paralarını Devlet iç istikraz tahvillerine yatırımağa mecbur tutuyordu. 6115 sayılı kanunun 12 nci maddesi bu müesseselere ihtiyatlarını diledikleri takdirde Amortisman ve Kredi Sandığı tahvillerine yatırmak veya Sandığa tevdi etmek imkânını vermektedir. Şu halde bu türlü tekaüt Sandıkları veya tekaüt yardım sandıkları, tenmiye etmek mükelefiyetinde buldukları kasa mevcutlarından gayri ihtiyatlarını ya Devlet tahvillerine veya Amortisman ve Kredi Sandığı tahvillerine yatırabilecekler veya Sandığa (Merkez Bankasına) tevdi edebileceklerdir.

Bu müesseselerin çoğu, yerlerini Emekli Sandığına terk etmekle beraber Emekli Sandığı kanunu dışında kalan tekaüt ve tekaüt yardım sandıkları mevzuubahis 12 nci maddenin tanıdığı imkândan faydalanabilirler.

Bu hükümler dikkatle tetkik edildiği takdirde kanunun şu maksatları sağlamak istediği görülür:

a) Sandıkça çıkarılacak tahvillerin Devlet tahvilâtı derecesinde revaç ve itibar bulması;

b) Sandığın Devlet tahvilât piyasasını tanzimi hususundaki vazifesinin kolaylaştırılması ve bir nizama bağlanması;

c) Para mevcudunun iktisadî ve malî icaplara göre ayarlanmasını teminen bazı modern memleketlerde yapılmakta olan ve piyasada tahvil alım ve satımı şeklinde tatbik edilen Open Market operasyonlarına ilerisi için zemin hazırlanması;

Bu son vaziyette kanun sakittir. Fakat bu husustaki hükümlerin toplu olarak mütaleası kanunda bu fikrin rüşeym halinde mevcudiyetini ifham etmektedir. Ekonomik bünyemiz garp memleketlerinininkine mütenazır olarak inkişaf ettikçe aynı zaruretlerin zaman ile memleketimizde de aynı müesseselerin doğmasına yardım edeceğine şüphe yoktur.

Teşekkülünden itibaren henüz uzun bir zaman geçmediği için Sandık bu güne kadar tahvil çıkarmamıştır.

c) Sandığa yapılan tevdiat :

Sandık, 6115 sayılı kanunun 9 ncu maddesine tevfiikan bazı tevdiatı kabule mecbur tutulmuştur. Filhakika 6112 sayılı kanun gereğince Bankalar tarafından kendi hesabına Merkez Bankasına tevdi edilen paraları idare edeceği bu maddede yazılıdır.

Burada kanunî munzam karşılıklara atıf yapılmaktadır. Bankalar nezdinde a vü mevduat sahiplerinin çek isdar etmek imkânına malik buldukları malûmdur. Ayrıca Bankalar, idare ettikleri mevduatın verdiği imkân nisbetinde kredi açabileceklerinden kendilerine kredi açılanlar da çek kullanabilirler. Bankalar bu suretle kendi üzerlerine keşide olunan çekleri karşılamak ve lüzumlu ödemeleri geçiktirmeden yapmak maksadile ihtiyat olarak bir kasa mevcudu bulundururlar. Bu miktar umumiyetle tevdiat yekûnunun % 10 na tekabül etmektedir. Şu halde bankalar nazari olarak ellerindeki tevdiatın % 90 na tekabül eden kısmını kredi muamelelerinde kullanabilirler. Banka kredilerinin umumî circulation hacmini tezyit ettiği, para gelirini artırdığı ve dolayısıyla bankalardaki umumî tevdiat yekûnunun artmasına âmil olduğu bu gün herkesce bilinen bir gerçektir. Tevdiat hacmî arttıkça kredi hacmî de artmakta olduğundan kredi muamelelerinin her memlekette para otoriteleri tarafından bir kontrol ve disiplin altına alınması zarurî görülmüş ve bankalar taahhütlerini karşılamak üzere buldukları yukarıda mevzu bahis % 10 miktarındaki likiditeden ayrı olarak nezdlerindeki tevdiatın muayyen bir yüzdesini kanunî karşılık olarak ayırmağa mecbur tutulmuşlardır. (1) Bu tetbirin aynı zamanda mevduat sahiplerinin hukukunu korumağa matuf olduğuna şüphe yoktur.

Munzam karşılıkların ciheti tahsisi ve istimali hususunda iki türlü tatbikat mevcut olduğu müşahede edilmektedir. Bunlardan birincisi karşılıkların Devlet kıymetlerine yatırılmasıdır. (2) Belçikada, Fransada vaziyet böyledir. 6112 sayılı kanunun neşrine kadar Türkiyede de bu usul carî idi.

İkinci usule göre karşılıklar Merkez Bankasına tevdi edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, İsveç ve Avusturalyada vaziyet bu merkezdedir. İtalyada her iki usul de tatbik edilmektedir.

Karşılıkların Merkez Bankasına tevdi'i bunların tedavülden çekilmesi demek olduğundan kredi hacminin tahdit vasıtası olarak çok müessir bir usuldür. Amerika Birleşik Devletlerinde karşılık yüzde nisbetleri asgarî ve azamî olarak tâyin edilerek Federal Reserve Board'a iktisadî icaplara göre yatırılacak miktarı tesbit selâhiyeti verilmiştir. Ödeme vasıtası olarak çekin büyük ölçüde kullanıldığı memleketlerde bu usulün şayanı tercih olduğuna şüphe yoktur. Daha ziyade nakit kullanılan memleketlerde ise tevdiatın muayyen bir yüzdesinin Bankaların kontrolundan çıkarılması yalnız başına kâfi bir tedbir olarak mütaleea

(1) Mehmet Ertuğruloğlu, Merkez Bankacılığında inkişaf, Sıyasal Bilgiler Fakültesi dergisi 1951 cilt. VI sayı 1 - 4 sayfa 58 - 59.

(2) Problemes Economiques 23 ve 30 Ekim 1951, 1 Ocak 1952;

edilebilir. Devlet kıymetlerine yatırılan bu kısım bilâhare Umumî masraflarda kullanılmak suretile tekrar tedavüle çıkarılsa bile tevdiat şeklinde bankalara intikal edinceye kadar arada zaman geçecektir. Bundan başka bankacılık sistemi inkişaf halinde bulunan bu gibi memleketlerde memleket kalkınmasında başlıca kaynaklardan birini teşkil eden banka mevduatının mühim bir kısmının faizsiz olarak Merkez Bankalarında muhafaza edilmesinin tevlit edeceği neticelerin d ehesaba katılması gerekmektedir. Bazı memleketlerde munzam karşılıkların Devlet kıymetlerine yatırılması hususundaki tatbikat şüphesiz bu türlü mülâhazalarla izah edilebilir.

Memleketimizde bankalar ilk defa 2999 sayılı bankalar kanununun 26 ncı maddesiyle taahhütlerine karşı bulunduracakları umumî disponibileden başka umumî mevduatlarının % 15 i nisbetinde bir munzam karşılık ayırmağa mecbur tutulmuşlardı. Bilâhare 4196 sayılı kanunun birinci maddesiyle bu nisbet % 20 ye çıkarılmıştır. Bu suretle teşkil edilen karşılıkların ya Devlet iç istikraz tahvillerine veya aynı derecede faiz getiren diğer menkul kıymetlere yatırılması lâzımdı. Bilâhare 5072 sayılı kanun munzam karşılıkların münhasıran Devlet iç istikraz tahvili ile teşkil edilmesini mecburî kılmıştır.

Tatbikat bu şekilde devam ederken bazı müşkilâtla karşılaşmıştır. Filhakika mevduatda yıldan yıla vukua gelen inkişaf lar bankaların tahvil ihtiyaçlarını ehemmiyetli surette attırmıştı. Diğer taraftan emniyetli bir plâsman vasıtası olarak Devlet tahvileri hususî tasarruf erbabı tarafından da rağbet gördüğünden Bankalar kanunî mecburiyetlerini yerine getirmekte büyük güçlüklerle maruz kalmışlardır. Sırf bankaların ihtiyaçlarını karşılamak üzere tahvil çıkarılması da düşünülemezdi. Fransada 30 Eylül 1948 den beri munzam karşılıklar kısa vâdeli Hazine bonolarına yatırılmakta ve bunların nisbeti ihtiyaca göre tesbit edilmektedir. Bu nisbetin tâyininde birinci derecede âmil olması lâzım gelen para değerinde istikrar temini ve tevdiat sahiplerinin hukukunun korunması mülâhazalarından ayrı olarak bütçe ihtiyaçlarının birinci plânda yer alması tehlikesi daima mevcut bulunmaktadır. Çünkü bonoların hasilâtı doğrudan doğruya hazineye gelmektedir. Bundan başka bu yolda bir tatbikatın bütçe dışı masrafları teşvik etmek ve parlamentoların malî mevzulardaki selâhiyetlerini zaafa uğratmak gibi mahzurları bulunduğundan kanunlarımızı tâdil ederken başka bir şekil aranması zarurî görülmüştür. Bu hususta yabancı memleketlerde mevcut diğer tatbikatın munzam karşılıkların Merkez Bankalarına tevdi'i şeklinde olduğu yukarıda arzedilmiştir. Ancak bunlara faiz verilmemektedir. Esasen bunları nemalandırmaya bu müesseselerin statüleri müsait de değildir. Halbuki memleketimizin şartları bakımından bu paralara mutedil nis-

betlerde de olsa faiz verilmesi zarureti aşikârdır. Bütün bu mülâhazalara mebni munzam karşılıkların, bunları tenmiye edebilecek vaziyete getirilen Amortisman ve Kredi Sandığı hesabına Cumhuriyet Merkez Bankasına tevdiinin uygun olacağı düşünülmüş ve 6112 sayılı kanunla maksat temin edilmiştir.

Sandık, Merkez Bankasına kendi hesabına tevdi edilen bu karşılıklara bankaların vâdesiz ve bir seneye kadar vâdeli olarak kabul ettikleri mevduata tekabül eden kısımlar için % 3, bir sene ve daha fazla vâdeli mevzuata tekabül eden kısımlar için % 4 faiz ödemektedir. (6112 sayılı kanunun madde 1).

Yukarıda tahvil ihracına müteallik "b" kısmında ihtiyatlarını Devlet iç istikraz ve Amortisman ve Kredi Sandığı tahvillerine yatırmak mecburiyetinde bulunan müesseselerin tahvil temin edinceye kadar bunları Sandık namına Cumhuriyet Merkez Bankasına tevdi'e mecbur tutulduklarına bilvesile temas edilmiştir.

Sandığın bu günkü mevzuata göre kabul edebileceği tevdiat bunlardan ibarettir. Sandık bu tevdiatta, bunların ve diğer kaynaklarının istimali suretile yapacağı ikraz muamelelerinde Bankalar ve Ödünç Para Verme kanunlarına tâbi tutulmamıştır. (6115 sayılı kanun, madde 14).

Kanunî munzam karşılıkların tâbi tutulduğu bu hükümler, Sandığın bir kredi müessesesi olarak yukarıda arzedilen fonksiyonlariyle birlikte mütalea edildiği takdirde bunların Devlet iç istikraz tahvillerine yatırılmasını gerektiren eski sisteme nazaran aşağıdaki sebeplerden ötürü üstün bulunduğu kolaylıkla anlaşılır:

1) Mevduatın mühim bir kısmı, bütçe ihtiyaçlarına tahsis edilecek yerde doğrudan doğruya yurt kalkınmasında birinci derecede âmil olan yatırım mevzularına tahsis edilmektedir.

2) İktisadî Devlet teşekküllerinin finansmanı mevzuunda kısa vâdeli kredi ihtiyaçlarının uzun vâdeli işlerden ayrılması ve uzun vâdeli finansman muamelelerinin nisbeten daha salim yollardan karşılanması hususunda bu usul iyi bir tedbirdir.

3) Sandığın bu tevdiata ödediği faizler, tahvilât faizlerine nazaran dundur. Kanun bu bakımdan umumî olarak faiz indirimini sağlamak üzere Ödünç Para Verme Kanununun bazı maddelerini değiştiren 5841 sayılı kanunla ahenklidir.

4) Memleketimizde, sermaye piyasası bu suretle takviye edilmiş bulunmaktadır.

5) Karşılıkların mutedil bir faizle Merkez Bankasına tevdi itiyadının teşekkülü para ve sermaye piyasasının ileride ihtiyaç vukuunda

daha müessir bir şekilde kontrol edilmesi hususunda bir mekanizmanın teessüsünü hazırlamaktadır.

Ayrıca sistem memleketin bu günkü realitelerine ve ihtiyaçlarına da uygundur.

Sandığın kaynakları mevzuuna nihayet verirken likiditeyi temin hususunda alınan tatbirlere de kısaca temas etmek yerinde olur. Gerçekten Sandık tahvilât piyasasına icabında müessir bir şekilde müdahale etmekle mükellef olduğu tevdiatın azalması ihtimaline karşı da mücehhez bulunmak mecburiyetindedir. Bu takdirde bankalar, tevdi edecekleri hesap vaziyetlerine göre bu azalmaya tekabül eden karşılığın ödenmesini Amortisman ve Kredi Sandığından talep edebilirler. Sandık bu talepleri yerine getirmekle mükelleftir. Bunun için lüzumlu karşılığı Cumhuriyet Merkez Bankasında bulundurması 6112 sayılı kanunun 1 nci maddesiyle mecburî kılınmıştır. Ayrıca bu paraların Hazinesinin kefâleti altında bulunduğuna dair aynı maddede hüküm vardır. Bu da tevdiat sahipleri için(halk ve bankalar) kuvvetli bir teminattır.

Sandığın yukarıda da arzedildiği gibi lüzumlu müdahaleleri yapması ve tevdiat çekilişlerinin doğuracağı talepleri zamanında yerine getirebilmesi mevcutlarının idaresinde ihtiyatlı bulunmasını gerektirmektedir. Bu hususta bazı kanunî tetbirler de alınmıştır. Evvelâ Sandık mevcutlarının tenmiyesine dair olan 6115 sayılı kanunun 2 nci maddesinde bu maksat için gayri menkul iktisabı menedilmiştir.

Sandığa, kendisinden kredi talep edebilecek idare, müessese ve teşekküllerin tahvillerini alıp satmak selâhiyetini veren 24 ncü maddenin son fıkrasında da likiditeyi temin bakımından diğer bir hüküm mevcuttur. Bu hükme göre Sandık bunlara yaptığı ikrazlar karşılığında tahvil talep edebilir. Bu tahvilleri lüzum gördüğü takdirde piyasaya arzdebileceği gibi tahvil mukabili avans muamelelerinde de kullanabilir.

Şimdiye kadar bu yola gidilmesine ihtiyaç hasıl olmamıştır.

6115 sayılı kanunun 26 ncı maddesindeki hüküm ise bu bakımdan daha manalıdır. Madde aynen şöyledir:

“Devlet tahvillerinin ve bonolarının piyasasını tanzim etmek ve 9 ncü maddeye göre yatırılan paraların (kanunî munzam karşılıklar) iadesinde kullanılmak üzere Maliye Vekâleti lüzumu halinde ve ihtiyaç nisbetinde Sandığa kısa vâdeli avans vermeğe yetkilidir”.

Bu madde Sandığa yapılan tevdiatın Hazinesinin kefâleti altında bulunduğuna dair olan 6112 sayılı kanunun birinci maddesinin son fıkrası hükmünün mantıkî bir neticesi ve mütemmimidir. Henüz ihtiyaç görülmemiş olan bu avanslar fevkalâde zamanlarda Sandık için çok lüzumlu bir kaynak teşkil edecektir.

D) Sandığın, idare ve mürakabesi :

Sandığın idare uzuvları İdare Komitesi ve Umum Müdürlükten ibarettir.

Sandık, muamelelerinin mahiyeti icabı Maliye Vekâletine bağlı bulunduğu için İdare Komitesinin teşekkülünde de bu husus nazarı dikkate alınmış ve Komite Maliye Müsteşarının riyasetine verilmiştir. Diğer üyeler Merkez Bankası Umum Müdürü ile Hazine Umum Müdüründen tereküp eder. Sandığın Umum Müdürü İdare Komitesi toplantılarına ve reye aza sıfatile iştirak etmektedir.

Sandığın, kanuna göre faaliyetlerini tanzim, kaynaklarile plâsmanlarını tenmiye ve idare ve Umum Müdürlükçe teklif olunacak bütçeyi ve bilânçoyu tetkik ve tasdik etmek İdare Komitesine aittir.

Sandığın kadroları İdare Komitesi tarafından teklif ve Maliye Vekâletince tasdik olunur.

Umum Müdür Maliye Vekilinin inhası üzerine İcra Vekileri Heyeti kararile tâyin olunur .

Sandığın bütün muameleleri, kanununa ve İdare Komitesince tesbit olunan esaslara göre Umum Müdür tarafından tedvir olunur. Sandığı idare ve kaza mercilerile idarî makamlar nezdinde ve üçüncü şahıslara karşı Umum Müdür temsil eder.

Sandığın murakabesi :

Sandığın murakabesi bir hususiyet arz etmektedir. Devlet borçları mevzuunda ifa ettiği vazifelerin mahiyetine mebni Divanı Muhasebatın murakabesi dışında bırakılması şüphesiz düşünülemezdi. Sandık bu bakımdan 3460 sayılı kanunun şumulü haricinde bırakılmıştır. Ancak kuvvetli bir malî işletme olarak teşkilâtlandırıldığı için hesaplarının Umumi Murakabe Heyetine yabancı kalmamasında fayda mülâhaza edilmiş ve Devletin iki büyük kontrol şekli ortaya çıkmıştır.

20 nci madde bu esaslara göre murakabe şeklini şöyle tanzim etmektedir:

“Amortisman ve Kredi Sandığının hesap neticeleri her sene Divanı Muhasebat birinci reisinin reisliği altında Divanı Muhasebat daire reislerinden iki ve yüksek Murakabe Heyetinden iki azadan teşekkül edecek heyet tarafından müştereken tetkik olunarak karara bağlanır.”

Her yıl Sandığın bilânçosu Umum Müdürlükçe malî yıl itibarile hazırlanır ve kâr ve zarar hesabı birlikte İdare Komitesine arz olunur.

Tasdik edildikten sonra komitenin raporile birlikte tasdik tarihini takip eden 15 gün içinde Maliye Vekâletine tevdi olunur. Bu vesaik biraz evvel arzolunan Divanı Muhasebat heyetinin kararile birlikte müteakip malî yıla ait Muvazenei Umumiye kanununa ekli olarak Büyük Millet Meclisinin ittilama arzolunur.

E) Sandığın faaliyeti :

Yukarıda da arzedildiği gibi 6115 sayılı Amortisman ve Kredi Sandığı kanunu 10/Temmuz/1953 yılında mer'iyete girer girmez 27 nci madde gereğince mülga eski Sandığın bütün hak ve menfaatleri, mevcut ve matlupları bütün bil cümle taahhüt ve borçlarile birlikte bu yeni müesseseye intikal etmiştir. Eski Amortisman Sandığının bilânçoları takvim yılı itibarile tanzim ediliyordu. Amortisman ve Kredi Sandığının bilânçolarının ise 19 ncu maddeye göre malî yıl itibarile hazırlanması lâzım geldiğinden Sandığın birinci hesap devresine taallük eden ilk bilânçosu bizzarur 14 aylık bir devreye ait bulunmaktadır.

Sandık bu devre içinde tahvilât piyasasını tanzim hususunda bir güçlülkle karşılaşmamıştır. Dış borçlar mevzuundaki faaliyeti ise muhtelif memleketlerden 62.155,10 lira değerinde 2157 adet tahvilin mubayaa-sından ve beheri 20 bin Sterlinlik 3 adet İstanbul Telefon Şirketi bono-sunun itfasından ibarettir.

Bu husustaki faaliyetin devamlı olduğu, memlekete en az döviz fedakârlığı tahmil edecek şekilde tanzim edildiği ve satın alınan tahvil-lerden çoğunun % 7,5 gibi yüksek bir faiz nisbetine tabî bulunduğu bil-hassa zikre şayandır.

Geçmiş hesap devresi içinde Etibank, Makina ve Kimya Endüst-risi Kurumu, İller Bankası ve Devlet Demir Yolları İşletmesi Sandıktan kredi talep edebilecek müessese olarak tesbit edilmişlerdir. Bunlara ih-tiyaçlarının müstaceliyeti göz önünde bulundurulmak suretile yapılan ikrazlar aşağıda gösterilmiştir:

	Lira
Etibank	46.000.000,—
İller Bankası	26.000.000,—
Makina ve Kimya Ensdüstrisi Kurumu	14.000.000,—
Devlet Demir Yolları İşletmesi	10.000.000,—
Y e k û n	96.000.000,—

Bu miktarın muhtelif faaliyet sahalarına tevzii şu şekildedir.

	Lira
Enerji İşleri	36.273.000,—
Maden "	23.727.000,—
Sanayi "	14.000.000,—
Su "	12.000.000,—
Ulaştırma"	10.000.000,—
Y e k û n	96.000.000,—

Bankalar ve ortaklıklarca bu devre içinde Sandığa yapılan tevdiat miktarı 131.148.385,65 liraya baliğ olmuştur. 6112 sayılı kanun bankaların evvelce tahville tesis ettikleri munzam karşılıkların mevzuubahis tahvillerin itfasına kadar aynen muhafaza edileceğini ve itfa edildikçe bedellerinin Sandık hesabına Merkez Bankasına tevdi edileceğini hükme bağladığı için Sandığa yapılan tevdiat kanununun neşri zamanında henüz tahvilâta yatırılmamış olan karşılıklara inhisar etmiştir. Bu miktarın, tahvillerin itfası ve umumî mevduat miktarında yıldan yıla vukua gelecek tezayüt nisbetinde artacağına şüphe yoktur. Sandığın ikraz kabiliyeti de bununla mütenasip olarak tezayüt edecektir.

1953 hesap devresi bilânçosu ile birlikte kâr ve zarar tablosunun bir sureti ilişiktir. Bunlara nazaran Sandığın birinci işletme yılındaki safî kârı 3.918.052,81 liraya baliğ olmaktadır. Bunun 21 nci madde gereğince % 15 i ihtiyata ayrılmış ve pek cüz'î bir miktar tutan ikramiyeler çıktıktan sonra bakiyesi sermayeye ilâve olunmuştur.

Yukarıda sermaye kısmında mevzuu bahis edilen 21.558.319,23 liralık karşılık da sermaye ilâve edildiğinden Sandığın ödenmiş sermayesi 1954 sonunda 62.907.893,73 liraya baliğ olmaktadır.

Önümüzdeki yıllarda Sandık muamelelerinin memleketin yararına olarak daha büyük inkişafı kaydetmesi kuvvetle muhtemeldir.

AMORTİSMAN VE KREDİ SANDIĞININ
1953 MALİ YILI MUHTASAR
BİLANÇOSU

A K T İ F

ÖDENMİŞ SERMAYE
BANKALAR
KÜÇÜK KASA
TAHVİLÂT CÜZDANI
DEMİRBAŞ
Demirbaş eşya 54.312,84
Amortismanlar 7.701,55

KREDİLER
TAHSİLDEKİ ÇEKLER
MUHTELİF AKTİFLER

P A S İ F

SERMAYE
KARŞILIKLAR
PROVİZYON HESAPLAR
TEVDİAT HESAPLARI
MUHTELİF PASİFLER
KÂR (BİLANÇO KÂRI)

Demirbaş eşya 54.312,84
Amortismanlar 7.701,55

96.000.000,—
1.879,87
16.273.382,85

211.978.971,32
46.882.863,53
567,47
95.471.698,24

250.000.000,—
21.558.319,23
41.871.744,19
131.148.385,65
18.159.472,69
3.918.052,81

NAZIM HESAPLARI

466.655.974,57
191.662.736,—

NAZIM HESAPLARI

466.655.974,57
191.562.736,—

658.218.710,57

658.218.710,57

**AMORTİSMAN VE KREDİ SANDIĞININ 28/ŞUBAT/1954 TARİHİNDE
1953 MALİ YILI KÂR VE ZARAR HESABI**

VERİLEN FAİZLER	2.061.522,64	ALINAN FAİZLER	3.014.883,19
AMORTİSMANLAR	6.071,50	DÖVİZ KÂRLARI	1.591.222,81
İDARE MASRAFLARI	73.217,56	TAHVİLÂT CÜZDANI GELİRLERİ	1.575.898,01
TAH. ALIM SATIM ZARARLARI	160.604,45	TAHVİLÂT KÂRLARI	37.390,95
M U H T E L İ F	13,00	M U H T E L İ F	<u>87,00</u>
	<u>2.301.429,15</u>		
BİLANÇO KÂRI	<u>3.918.052,81</u>		
	<u><u>6.219.481,96</u></u>		<u><u>6.219.481,96</u></u>

B İ B L İ O Ğ R A F Y A

- Charles J. Bullock : Selected Readings in Public Finance sahife 533 ve devam
- Dr. André Boca : La Caisse autonome d'Amortissement.
- Dr. Gaston - Gabriel Baby : La Caisse autonome d'Amortissement.
- Gaston Jèze : Revue de science et de législation Financières 1937 sahife 563 ilâh...
- Board of governors : Federal Reserve system, its purposes and fonctions.
- E. A. Goldenweiser : American Monetary Policy 1951
- Dr. Mehmet Ertuğruloğlu : Merkez Bankacılığında inkişaf; Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 1951 cilt, VI. sayı : 1-4, s. 58 - 59

Muhtelif kanunlar ve bunlara müteallik B. M. M.
zabıt cerideleri
